

Sylwester Kozak

Stabilność i dochodowość banków spółdzielczych w Polsce w czasie kryzysu rynków finansowych

**Stability and profitability of cooperative banks in Poland during the
financial markets' crisis**

Kryzys finansowy pojawiający się na globalnych rynkach finansowych w roku 2007 w sposób pośredni wpłynął na wyniki funkcjonowania systemu finansowego w Polsce, w tym na banki spółdzielcze. Brak silniejszych powiązań z rynkiem międzybankowym i skoncentrowanie działalności na przyjmowaniu depozytów i udzielanie kredytów dla lokalnych klientów okazało się atutem banków spółdzielczych pozwalającym na poprawę dochodowości aktywów i kapitałów własnych oraz poprawę stopnia wypłacalności. Świadczy to o poprawie zdolności absorbowania strat i stabilności banków. Na podstawie analizy danych z banków spółdzielczych za lata 2007-2009 można stwierdzić, że czynnikami sprzyjającymi tej poprawie są: wynik odsetkowy, utrzymywanie się wysokich poziomów środków na rachunkach bankowych, w tym środków pochodzących z UE. Wyniki badań są zbieżne z opiniami ekonomistów badających stabilność i dochodowość banków spółdzielczych w skali międzynarodowej przy wykorzystaniu danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego i World Council of Credit Unions, Inc. (WOCCU), którzy stwierdzają, że uproszczony system prowadzenia działalności bankowej stosowany przez banki spółdzielcze daje pozytywne efekty w okresach kryzysu finansowego i obniżenia zaufania dla rynków finansowych.

Wstęp

Globalny kryzys finansowy, jaki ujawnił się na świecie na początku roku 2007 po upadku Bear Sterns stopniowo w sposób pośredni przenosił się do systemu finansowego w Polsce. Jego pierwsze oznaki uwidoczniły się w Polsce w II połowie 2007 r. Jednak w największym stopniu uwidocznił się po upadku amerykańskiego banku Lehman Brothers we wrześniu 2008 r.¹ Do najbardziej dotkliwych skutków kryzysowej sytuacji można zaliczyć niemal całkowite zamarcie rynku międzybankowego i obniżenie wskaźników płynności zdecydowanej większości banków komercyjnych. W konsekwencji banki okresowo radykalnie ograniczyły działalność kredytową w złotym, a niemal całkowicie zawiesiły udzielanie kredytów w walucie obcej. Do przywrócenia płynności sektora bankowego i stopniowej odbudowie zaufania banków do pożyczek międzybankowych przyczyniły się działania NBP zawarte w tzw. Pakiecie zaufania, mającym na celu poprawę poziomu płynności w sektorze bankowym i zapewnić bankom finansowanie w walutach obcych, głównie we franku szwajcarskim².

¹ Więcej zob. NBP (2008) Raport o stabilności systemu finansowego - październik 2008, Warszawa; NBP (2009) Raport o stabilności systemu finansowego - czerwiec 2009, Warszawa.

² Więcej zob. KNF (2010): Polski rynek finansowy w obliczu kryzysu finansowego w latach 2008-2009, Warszawa.

Sytuacja banków spółdzielczych była istotnie odmienna. Choć funkcjonowały w makroekonomicznym otoczeniu dotkniętym kryzysem finansowym, to nie miały one bezpośrednich związków ze źródłami tego kryzysu. Banki spółdzielcze nie finansowały swej działalności pożyczkami międzybankowymi, zarówno w złotym, jak i w walucie obcej. Podobnie jak banki komercyjne, banki spółdzielcze nie inwestowały w tzw. toksyczne aktywa, tj. aktywa wysokiego ryzyka oparte na instrumentach finansowych amerykańskiego rynku nieruchomości. Ze względu na łatwy dostęp do stosunkowo tanich funduszy gromadzonych na rachunkach bieżących i terminowych przez rolników i samorządy lokalne, banki spółdzielcze znajdowały się na zdecydowanie bardziej konkurencyjnej pozycji w stosunku do oddziałów banków komercyjnych prowadzących działalność na rynku mniejszych miast i miejscowości.

Celem artykułu jest zbadanie, w jaki sposób w okresie kryzysu finansowego kształtowały się wyniki banków spółdzielczych i porównanie ich do średnich wyników całego systemu, a także zbadanie czy fakt braku bezpośredniego kontaktu z czynnikami generującymi kryzys finansowy został efektywnie wykorzystany przez banki spółdzielcze. W analizie istotnym jest sprawdzenie, czy dynamika poprawy wskaźników dochodowości i efektywności banków spółdzielczych jest wyższa w stosunku do banków całego systemu bankowego. Fakt ten ma znaczenie dla stabilności banków spółdzielczych, gdyż generowanie i akumulowanie zysków netto umożliwia poprawę wskaźnika wypłacalności i wskazuje na poprawę stabilności banków³.

Struktura opracowania obejmuje trzy części. Część pierwsza przedstawia ogólny zarys kryzysu finansowego mającego swe odzwierciedlenie w polskim systemie finansowym, druga specyfikę funkcjonowania bankowości spółdzielczej w Polsce, natomiast w trzeciej omawia się źródła danych, metodologię badań i analizę wyników. Całość rozważań podsumowano w Zakończeniu i wnioskach.

System bankowy w Polsce w obliczu światowego kryzysu finansowego

Pierwsze oznaki światowego kryzysu finansowego pojawiły się na początku 2007 r. w momencie upadku dwóch funduszy hedgingowych Bear Sterns inwestujących silnie w papiery wartościowe typu sub-prime oraz dużego amerykańskiego banku American Home Mortgage Investment Corporation, specjalizującego się w kredytowaniu hipotecznym. Narastający od pewnego czasu w USA problem przyjmowania przez banki nadmiernego ryzyka związanego z sekurytyzacją kredytów hipotecznych typu sup-prime znajdował swoje niekorzystne efekty w dwóch podstawowych obszarach. W pierwszym przypadku banki narażały się na straty w wyniku zrealizowania się ryzyka kredytowego powstałego ze stosowania zbyt silnego rozluźnienia polityki kredytowej i agresywnej ekspansji na rynku kredytów hipotecznych. Jednym z podstawowych błędów popełnionych w tej działalności było udzielanie kredytów osobom o zbyt niskich lub niestabilnych dochodach. Drugi obszar generujący istotne straty związane z szeroko rozumianym rynkiem kredytów hipotecznych to inwestowanie banków i innych instytucji finansowych w papiery wartościowe, zazwyczaj obligacje oparte na płatnościach z kredytów hipotecznych, tzw.

³ W 2009 r. KNF zaleciło wszystkim bankom niewypłacanie dywidendy i przeznaczenie całości zysku netto za 2008 r. na podwyższenie kapitałów własnych.

ABS (Asset Backed Securities)⁴. Niewypłacalność emitentów tych obligacji skutkowałą utratą ich realnej wartości i koniecznością tworzenia na nie rezerw w ciężar kosztów.

Rozprzestrzenianie się kryzysu w kolejnych miesiącach roku 2007 i 2008 uwidoczniło się licznymi upadłościami i sanacyjnymi przejęciami zagrożonych niewypłacalnością instytucji finansowych w USA i UE. Banki centralne i rządy największych gospodarek świata przygotowywały programy mające na celu ratowanie stabilności systemu finansowego i zasilenie systemu bankowego wielomiliardowymi pożyczkami, czy też wymuszone upaństwowienie banków komercyjnych. Globalny kryzys osiągnął swe apogeum we wrześniu 2008 r., tj. w momencie upadku globalnego amerykańskiego banku inwestycyjnego Lehman Brothers. Niemal w tym samym czasie światowy lider ubezpieczeniowy AIG ogłosił, że z powodu nadmiernych inwestycji w papiery wartościowe typu sub-prime stał się praktycznie niewypłacalny. Dla ratowania kryzysowej sytuacji rząd USA sporządził program o łącznej wartości środków pomocowych na kwotę 700 mld USD. Natomiast Bank of America, przy współudziale rządu USA, wykupił za kwotę 500 mld USD kolejny bank inwestycyjny o światowej renomie Merrill Lynch & Co.⁵

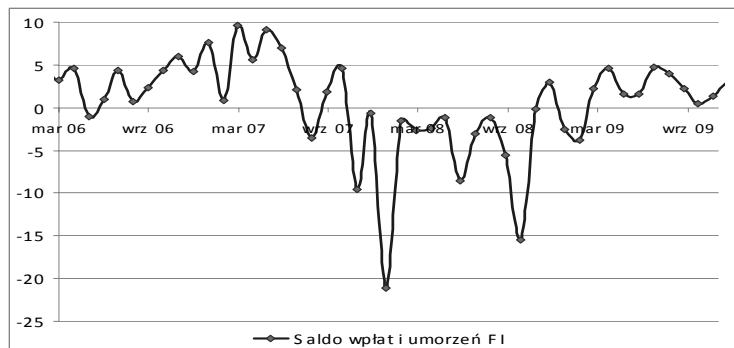
Wszystkie te i inne procesy przeniosły się również do polskiego systemu finansowego. Jednak ze względu na brak bezpośredniej ekspozycji krajowych banków na papiery dłużne typu sub-prime, a także stosunkowo konserwatywną politykę kredytową polskich banków kryzys światowy przeniósł się do Polski głównie w sposób pośredni. Począwszy od upadku funduszy Bear Sterns w systemie bankowym nastąpiło obniżenie poziomu wzajemnego zaufania, szczególnie na rynku pożyczek międzybankowych. Konsekwencją tego był wzrost marży na ryzyko kredytowe i podniesienie wysokości oprocentowania pożyczek oraz zmniejszanie ich całkowitej kwoty. Maksimum wartości stawki WIBOR przypada na okres bezpośrednio następujący po upadku banku Lehman Brothers (zob. rys. 2). W tej sytuacji banki zostały zmuszone do ograniczenia kwoty udzielanych kredytów, a niektóre z nich wręcz do okresowego wstrzymania kredytowania, w nadziei na szybkie usystematyzowanie się sytuacji na rynkach finansowych.

W efekcie ograniczenia finansowania z rynku międzybankowego banki zostały zmuszone do stosowania innych form finansowania swej działalności kredytowej. Banki posiadające dużych zagranicznych inwestorów uzyskiwały od swych banków-matek pożyczki podporządkowane⁶. W całym sektorze bankowym wzrósł popyt na depozyty gospodarstw domowych i przedsiębiorstw. Dodatkowym czynnikiem podnoszącym konkurencję o depozyty sektora niefinansowego stał się fakt utraty zaufania osób prywatnych do inwestowania oszczędności w jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych i gwałtowne w 2008 r. wycofywanie zainwestowanych wcześniej środków (zob. rys. 1). Czynniki te sprawiły, że instytucje posiadające większą sieć placówek i z założenia finansujące się depozytami klientów zdobyły w tym momencie przewagę konkurencyjną. Przykładem tego typu instytucji były w tym czasie banki spółdzielcze.

⁴ Na temat papierów wartościowych typu ABS i ich roli w powstaniu kryzysu zob. m.in. [Kozak 2008].

⁵ Zob. NBP (2008) Raport o stabilności systemu finansowego – październik 2008, Warszawa.

⁶ Zob.: KNF (2010): Polski rynek finansowy w obliczu kryzysu finansowego w latach 2008-2009, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.

Rysunek 1. Saldo napływu środków do funduszy inwestycyjnych (w mld zł)
Źródło: na podstawie danych z www.analizy.pl (pobrano: 01.06.2010 r.)

Bankowość spółdzielcza w Polsce

Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe pojawiły się w Polsce na terenach dawnego zaboru niemieckiego już w połowie dziewiętnastego wieku. Koncentrowały swoją działalność na finansowaniu działalności drobnych przedsiębiorców i rolników. W krótkim czasie taką formę uniezależnienia się od niedostępnego kredytu bankowego zastosowano na obszarach zaborów austriackiego a następnie rosyjskiego. W działalności tej wykorzystywano m.in. zaletę spółdzielni polegającą na tym, że nie jest ona nastawiona na generowanie zysków i poprzez wewnętrzną ich akumulację podnosi stabilność działania oraz obniża wysokość oprocentowania kredytów i zwiększa ich dostępność. Dalszy dynamiczny rozwój tych nowych instytucji finansowych trwał aż do I wojny światowej. W efekcie w 1913 r. na terenach polskich funkcjonowało 5.029 spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych skupiających 2.131,7 tys. członków [Orzeszko 1998].

Po I wojnie światowej bankowość spółdzielcza w każdym z dawnych zaborów rozwijała się w sposób niezależny od siebie. Dopiero w 1934 r. utworzono instytucję zrzeszającą banki, tj. Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP. Pomimo wieloletniego rozdrobnienia bankowość spółdzielcza rozwijała się intensywnie, a w 1937 r. tworzyło ją 3.400 spółdzielni bankowych o funduszach własnych wynoszących 102 mln zł, skupiających 1.061 tys. członków i 450 tys. wkładców. Łączna wartość wkładów oszczędnościowych wynosiła 148 mln zł, a udzielonych pożyczek 217 mln zł [Piętka 1995].

Po II wojnie światowej banki spółdzielcze reaktywowały swą działalność już w 1944 r. i zrzeszyły się w Związku Rewizyjnym Spółdzielni RP w Lublinie, a ich centralą finansową został od grudnia 1945 r. Bank Gospodarstwa Spółdzielczego. W kolejnych latach banki spółdzielcze utraciły swoją niezależność i odzyskały ją po uchwaleniu ustaw⁷: Prawo bankowe (1989 r.) oraz ustawa o zmianie organizacji i działalności spółdzielczości (1990 r.). Jednak w I połowie lat 1990. sytuacja finansowa bankowości spółdzielczej uległa istotnemu pogorszeniu, a w 1994 r. ponad 300 z 1.612 działających banków spółdzielczych kwalifikowało się do ogłoszenia upadłości lub likwidacji⁸. W

⁷ Ustawa z dnia 31 stycznia 1989 r. Prawo bankowe (Dz.U. 1989, nr 4, poz. 21) oraz Ustawa z dnia 20 stycznia 1990 o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości (Dz.U. 1990, nr 6, poz. 36).

⁸ Banki spółdzielcze w Polsce, s. 18.

konsekwencji ogłoszono upadłość 33 banków spółdzielczych w latach 1993-1994 i 57 w 1995 r. Przeciętny współczynnik wypłacalności w 1994 r. wynosił 2,2%, a współczynnik powyżej wymaganego minimalnego poziomu 8% posiadały tylko 424 banki. Przeciętne fundusze własne banku wynosiły 39,4 tys. zł a udział należności zagrożonych w należnościach ogółem osiągnął poziom 21,3%. Jedną z metod na poprawę sytuacji bankowości spółdzielczej w tym okresie była pomoc ze strony Skarbu Państwa oraz Narodowego Banku Polskiego i Bankowego Funduszu Gwarancyjnego.

Uchwalona w 2000 r. ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych⁹ zwiększała niezależność banków spółdzielczych co do zrzeszania się w bankach regionalnych i spowodowała, że banki zrzeszyły się w 3 bankach regionalnych, tj. Banku Polskiej Spółdzielczości SA, Mazowieckim Banku Regionalnym SA i Gospodarczym Banku Wielkopolskim SA. Ustawa wprowadziła terminy na podniesienie kapitałów własnych banków¹⁰, co wywołało falę konsolidacji w postaci kilkuset fuzji i przejęć. Największe ich nasilenie, bo łącznie 508 fuzji przypadło na lata 1999-2000. Ustawa uzależniła również obszar działania banku od wartości jego funduszy własnych, tzn. banki o funduszach własnych niższych niż 1 mln euro mogą prowadzić działalność na terenie powiatu, w którym mają siedzibę, a za zgodą banku zrzeszającego na obszarze sąsiadujących powiatów. Kapitał własny w wysokości 1 mln euro upoważniał bank do działania na terenie macierzystego województwa, a 5 mln euro na obszarze całego kraju. Ponadto banki spółdzielcze o funduszach niższych niż 5 mln euro nie mają prawa do otwierania oddziałów i prowadzenia działalności poza terytorium Polski.

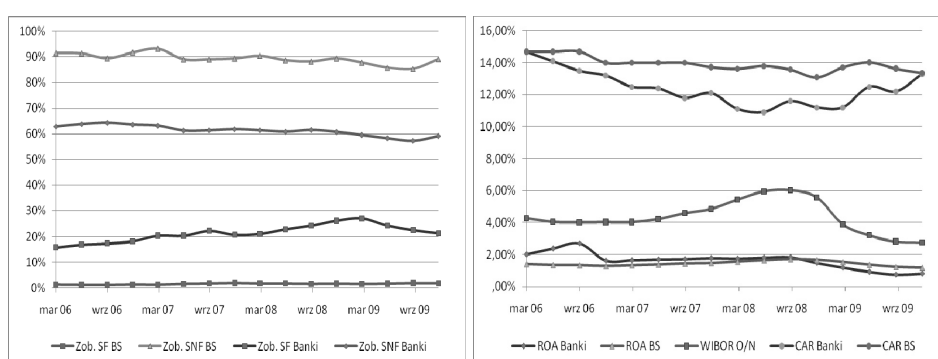
Wejście Polski do UE przyniosło znaczący efekt dla funkcjonowania bankowości spółdzielczej. Na rachunki bankowe rolników indywidualnych przekazywano unijne środki pomocowe, natomiast samorządy lokalne zwiększały swe depozyty w wyniku tworzenia rezerw finansowych niezbędnych do realizacji programów inwestycyjnych refundowanych częściowo z funduszy strukturalnych UE. Wielokrotnie, ze względu na przeciągające się procedury przetargowe i uzgodnienia duże środki znajdowały się na rachunkach samorządów przez kilka miesięcy. Tego rodzaju sytuacje przyczyniały się do znaczącego wzrostu wartości depozytów sektora niefinansowego¹¹.

Stosunkowo łatwy dostęp do depozytów sprawiał, że banki spółdzielcze w okresie kryzysu i zamarcia rynku pożyczek międzybankowych miały zapewnione tanie finansowanie działalności kredytowej. Ponadto w przypadku, gdy bank nie posiadał możliwości zainwestowania pozyskanych środków w kredyty dla sektora niefinansowego, banki przekazywały niewykorzystane środki do banków zrzeszających w formie lokat. Fakt ten jest jedną z przyczyn dość wysokiego udziału należności od sektora finansowego w sumie bilansowej (zob. rys. 2). Posiadanie taniej bazy depozytowej w postaci rachunków rolników i samorządów lokalnych stawiało banki spółdzielcze w o wiele lepszej sytuacji niż banki komercyjne, które w tym okresie silnie rywalizowały o depozyty osób prywatnych.

⁹ Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Dz.U. 2000, nr 119, poz. 1252).

¹⁰ Banki były zobowiązane posiadać kapitały własne w kwocie 300 tys. euro na koniec 2001 r., 500 tys. euro na koniec 2005 r. i 1 mln euro na koniec 2010 r.

¹¹ Zob. NBP (2005) Sytuacja banków w 2004 r. - Synteza, NBP Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa.

Rysunek 2. Aktywa i pasywa (lewy panel) oraz dochodowość aktywów i współczynnik wypłacalności dla banków spółdzielczych i sektora bankowego i stawka oprocentowania WIBOR (prawy panel)
 Źródło: KNF - *Raporty o sytuacji banków w latach 2008-2009* i NBP – *Sytuacja banków – Synteza w latach 2006-2007*.

Konkurencja cenowa na rynku depozytów skutkowała w bankach komercyjnych wyższymi kosztami odsetkowymi, natomiast tańsze depozyty pozwalały bankom spółdzielczym na udzielanie niżej oprocentowanych kredytów kierowanych do własnych członków. Pomimo niższych przychodów odsetkowych banki i tak uzyskiwały niezły wynik na odsetkach. W tym samym czasie banki komercyjne, aby wypracować odpowiednio wysoką marżę odsetkową często inwestowały pozyskane depozyty w ryzykowne w stosunkowo wysoko oprocentowane kredyty konsumpcyjne. Takie działanie, szczególnie w 2009 r. skutkowało nasileniem się tendencji wzrostowych kwoty należności zagrożonych dla tej kategorii kredytów¹².

Brak restrukturyzacji zatrudnienia w bankach spółdzielczych osłabił pozytywne efekty bardziej konkurencyjnej sytuacji banków spółdzielczych w trakcie kryzysu. Dochodowość ich aktywów ROA tylko nieznacznie osiągała wyższe poziomy niż miało to miejsce w przypadku całego systemu bankowego (zob. rys. 3). Taka strategia banków spółdzielczych nie przyczyniła się do istotnego obniżenia wskaźnika efektywności kosztowej C/I. Ponadto stosunkowo niskie zyski netto nie pozwalały na wyraźne podniesienie kapitałów własnych, co w konsekwencji skutkowało stabilizacją współczynnika wypłacalności CAR. Oznaczało to, że poziom stabilności banków spółdzielczych utrzymał się na poziomie minimalnie niższym niż to miało miejsce przed ujawnieniem się kryzysu.

Metoda badania i analiza wyników

Analizę roli kryzysu finansowego w kształtowaniu się poziomu dochodowości, efektywności i stabilności działania banków spółdzielczych przeprowadzono na podstawie kwartalnych danych o bankach spółdzielczych i całym systemie bankowym publikowanych w raportach o sytuacji sektora bankowego w Polsce za lata 2006-2009 publikowanych przez Komisję Nadzoru Bankowego, a od 2008 r. przez Urząd Komisji Nadzoru Finansowego. Dane makroekonomiczne pobrano z raportów „Rachunki narodowe” zamieszczonych na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego¹³ ().

¹² Zob. NBP (2009) Raport o stabilności systemu finansowego – grudzień 2009 r., Warszawa.

¹³ Pobrano ze strony www.stat.gov.pl, dnia 01.06.2010 r.

Do oceny działalności banków zastosowano następujące wskaźniki:

- dochodowość – wskaźnik ROA¹⁴, tj. zysk netto dzielony przez wartość średnią aktywów; jego wyższa wartość oznacza uzyskiwanie przez bank wyższych zysków z posiadanych przez siebie aktywów,
- efektywność kosztowa – wskaźnik C/I, tj. koszty działania i amortyzacja podzielone przez wynik działalności bankowej powiększony o saldo pozostałych przychodów i kosztów operacyjnych; spadek wartości wskaźnika oznacza poprawę efektywności, co można tłumaczyć, że ta sama kwota zysku jest uzyskana przy poniesieniu przez bank niższych kosztów działania,
- wypłacalność – współczynnik wypłacalności CAR tj. relacja kapitałów własnych do aktywów ważonych ryzykiem; wzrost wartości współczynnika oznacza większe bezpieczeństwo działania banku, gdyż wyższa kwota kapitałów własnych może zaabsorbować wyższe ewentualne straty banku,
- jakość portfela kredytowego – wskaźnik kredytów zagrożonych NPL, tj. relacja należności zagrożonych do należności ogółem; wzrost wielkości wskaźnika oznacza pogorszenie się jakości portfela kredytowego banków i obniżenie poziomu ich stabilności.

Stan kryzysu gospodarczego i finansowego został scharakteryzowany poprzez następujące zmienne:

- dynPKB(-1) - roczny przyrost PKB opóźniony o 1 rok,
- WIBOR O/N – stawka oprocentowania WIBOR O/N; zazwyczaj jako oprocentowanie inwestycji o niskim poziomie ryzyka, a często określanym jako oprocentowanie bazowe stosuje się stawki dla 3-miesięcznych transakcji międzybankowych, jednak ze względu na fakt, że w trakcie kryzysu przez wiele miesięcy praktycznie nie przeprowadzano takich transakcji, uzasadnionym wydaje się zastosowanie stawki transakcji 1-dniowych,
- WIG20 – indeks zmiany cen dwudziestu największych spółek notowanych na GPW w Warszawie.

Dla scharakteryzowania stanu finansowego banków zastosowano zmienne uwzględniające strukturę ich pasywów i aktywów, tj.:

- Zobowiązania SNF/zobowiązania SF – zmienna ta ma za zadanie pokazać różnicę pomiędzy bankami finansującymi się depozytami klientów a bankami finansujących się pożyczkami międzybankowymi; wyższy udział finansowania z depozytów gospodarstw domowych może wpływać pozytywnie na poziom zysku odsetkowego i dochodowości, gdyż depozyty sektora niefinansowego zazwyczaj generują niższe koszty odsetkowe,
- Należności SNF/Aktywa – zmienna ta prezentuje strukturę inwestycyjną aktywów banków; wyższy poziom tego wskaźnika oznacza wyższy poziom bardziej dochodowych kredytów (powoduje to wzrost dochodowości), jednak obciążonych wyższym ryzykiem (obniża to poziom współczynnika CAR).

Zmienną kontrolną, charakteryzującą stan otoczenia makroekonomicznego jest roczny przyrost PKB. Ze względu na przesunięcie czasowe między stanem sektora realnego a reakcją jaką on wywołał w sektorze bankowym, zastosowano opóźnienie tego wskaźnika o

¹⁴ Zastosowane w analizie skróty pochodzą od określeń w języku angielskim: ROA – Return on Assets; C/I – Cost-to-Income; CAR - Capital Adequacy Ratio; NPL – Non-Performing Loans.

jeden rok. Zmiany dynamiki PKB najczęściej w sposób istotny wpływają na wyniki banku, a wyższy przyrost PKB skutkuje większym optymizmem przedsiębiorców i wzrostem wartości nowo udzielonych kredytów. W takich okresach należy oczekiwać również obniżania się wskaźnika NPL (ze względu na większą kwotę nowo udzielonych kredytów), a także wskaźnika wypłacalności CAR ze względu na zwiększenie całkowitej kwoty aktywów ważonych ryzykiem. Możliwym jest również wzrost wskaźnika ROA ze względu na wyższe przychody odsetkowe od większej kwoty kredytów. Tabela 1 prezentuje zakres wartości zmiennych zastosowanych w analizie i charakter ich zmian w badanym okresie.

Wartości statystyk opisujących wielkości użytych w badaniach zmiennych wskazują na wiele istotnych różnic w ich poziomie dla banków spółdzielczych oraz całego systemu bankowego, zdominowanego przez banki komercyjne. Oceniając dochodowość należy stwierdzić, że banki spółdzielcze były mniej dochodowe niż banki komercyjne, choć jej wartości były bardziej ustabilizowane, niż w przypadku banków komercyjnych. Inaczej natomiast sytuacja przedstawiała się w obszarze efektywności kosztowej, gdyż banki komercyjne utrzymywały niższe poziomy kosztów działania i wielkości te były stosunkowo stabilne przez cały okres kryzysu. Może to świadczyć o tym, że banki komercyjne w trakcie spowolnienia gospodarczego utrzymują na stosunkowo stabilnym poziomie wynik działalności bankowej i dostosowują koszty działania do aktualnej skali działania, a niższa dochodowość aktywów ROA jest efektem utworzenia rezerw na ujawniające się należności zagrożone.

Tabela 1. Statystyki opisowe zmiennych reprezentujących banki spółdzielcze (ozn. BS), system bankowy i wielkości makroekonomiczne

	Średnia	Mediana	Maksimum	Minimum
ROA BS	1,43%	1,39%	1,71%	1,18%
ROA	1,64%	1,71%	2,70%	0,76%
C/I BS	69,03%	69,92%	73,41%	62,62%
C/I	56,18%	55,74%	60,29%	53,09%
CAR BS	13,92%	13,90%	14,70%	13,10%
CAR	12,39%	12,30%	14,70%	10,90%
Zsf/Zsnf BS	1,75%	1,83%	2,20%	1,27%
Zsf/Zsnf	34,98%	35,18%	45,62%	25,19%
Nsnf/A BS	58,86%	59,03%	61,26%	55,96%
Nsnf/A	54,61%	55,79%	63,73%	43,77%
NPL BS	3,46%	3,15%	4,98%	2,79%
NPL	6,53%	6,30%	10,30%	4,40%
WIG20	2772,53	2917,57	3655,83	1554,89
WIBOR O/N	4,36%	4,13%	6,02%	2,76%
dynPKB(-1)	5,63%	5,80%	6,70%	4,20%

Źródło: Opracowanie własne.

Wartości współczynnika wypłacalności dla banków spółdzielczych są co prawda wyższe niż w bankach komercyjnych, jednak obserwacja przebiegu zmian jego wartości (zob. tab. 1) wskazuje, że banki spółdzielcze powoli, ale systematycznie

obniżają bufor bezpieczeństwa, w przeciwieństwie do poprawiających wskaźnik wypłacalności. Duże różnice pomiędzy wartościami minimalnymi i maksymalnymi parametrów makroekonomicznych świadczą o braku stabilności w sektorze finansowym i realnym w analizowanym okresie.

Do badania roli kryzysu w kształtowaniu stabilności i dochodowości banków zastosowano model regresji liniowej w wieloma zmiennymi objaśniającymi. Równania dla zmiennych objaśnianych ustalono, osobno dla banków komercyjnych i banków spółdzielczych. Wyniki analizy regresji (zob. tab. 2) wskazują, że dla banków spółdzielczych w okresie istnienia globalnego kryzysu finansowego istniały następujące statystycznie istotne zależności:

- Dochodowość aktywów wzrastała, gdy w systemie bankowym podnosiły się poziomy stawek WIBOR, wynikające m.in. ze wzrostu marży na ryzyko kredytowe. Ponadto w minimalny sposób ROA poprawiało się w momentach gdy indeksy giełdowe spadały, co jest zbieżne z wynikiem zależności ze stawką WIBOR.
- Efektywność kosztowa poprawiała się (tzn. obniża się wartość wsk. C/I) w sytuacji wzrostu poziomu oprocentowania pożyczek międzybankowych i wzrostu dynamiki rozwoju gospodarczego, a także zwiększania się udziału depozytów od sektora niefinansowego w strukturze źródeł finansowania działalności. Oznacza to, że banki spółdzielcze posiadając większy dostęp do depozytów gospodarstw domowych generowały większe zyski, gdyż nie doznawały strat z tytułu zamarcia rynku pożyczek międzybankowych i miały możliwość prowadzić działalność kredytową w nieprzerwany sposób. W efekcie banki generowały większe zyski z działalności bankowej oraz ponosiły niższe koszty działania, m.in. dzięki stosunkowo niższym kosztom promocji i reklamy.
- Współczynnik wypłacalności banków spółdzielczych wzrastał w okresach obniżającej się dynamiki PKB. Taka zależność może oznaczać, że banki spółdzielcze w okresie globalnego kryzysu miały w stosunku do banków komercyjnych przewagę w postaci bardzo szerokiego dostępu do stosunkowo tanich źródeł finansowania, tj. depozytów gospodarstw domowych. Pozwalało im to generować zyski netto przeznaczone na podwyższenie kapitałów własnych. Drugim źródłem tej zależności jest fakt inwestowania przez banki spółdzielcze istotnej części aktywów w lokaty w bankach zrzeszających, obciążone znacznie niższym poziomem ryzyka kredytowego niż w przypadku inwestycji w kredyty dla sektora niefinansowego. Wniosek ten jest zbieżny z wynikiem badań Hesse i Cihak¹⁵ oraz wnioskami zawartymi w raporcie World Council of Credit Unions¹⁶, które stwierdzają, że banki spółdzielcze są bardziej stabilne niż banki komercyjne, szczególnie z okresie kryzysów finansowych;

¹⁵ Zob.: Hesse H., Cihak M. (2007): Cooperative banks and financial stability. International Monetary Fund, IMF Working Paper nr 07/02r.

¹⁶ Zob.: World Council of Credit Unions, Inc. (2009): Cooperative bank, credit union and financial crisis. Raport przygotowany na United Nations Expert Group Meeting on Cooperatives w dniach 28-30 kwietnia 2009 r. w Nowym Jorku.

Tabela 2. Wpływ czynników wewnętrznych i zewnętrznych na dochodowość banków i stabilność banków

	ROA BS	ROA	C/I BS	C/I	CAR BS	CAR	NPL BS	NPL
Zsf/Zsnf	0,02504 (0,39)	0,03276 (1,73)	4,06951 (1,76)	0,21287 (0,72)	-0,62302 (-1,40)	-0,1407 (-1,56)	-0,50457 (-1,19)	-0,14022 (-1,67)
Nsnf/A	-0,00683 (-0,56)	-0,02905 (-1,62)	-0,58124 (-1,33)	0,08734 (0,31)	0,03064 (0,36)	-0,0477 (-0,56)	-0,11337 (-1,41)	-0,19245 (-2,44)
WIG20	-0,000001 (-5,01)	0,000003 (2,71)	0,00001 (1,48)	0,00003 (1,97)	0,000003 (2,40)	-0,0000 (-1,52)	0,000003 (2,74)	-0,0000 (-3,61)
WIBOR ON	0,13986 (9,11)	0,26498 (7,18)	-1,51846 (-2,74)	0,72227 (1,25)	0,04051 (0,38)	-0,34771 (-1,99)	-0,03215 (-0,32)	-0,52555 (-3,23)
dynPKB(- 1)	0,02108 (1,16)	-0,08532 (-1,42)	-1,91616 (-2,93)	-3,07977 (-3,28)	-0,26559 (-2,10)	0,01053 (0,04)	-0,31233 (-2,60)	0,11976 (0,45)
Stała	0,01305 (2,09)	0,04252 (7,09)	1,10856 (4,91)	0,50045 (5,33)	0,13701 (3,14)	0,23261 (8,18)	0,12022 (2,89)	0,27735 (10,48)
R ²	0,95573	0,92872	0,88183	0,67663	0,75427	0,89087	0,89661	0,96201

Źródło: Opracowanie własne.

Uwaga: W nawiasach podano wartości *Statystyki t* dla estymowanych współczynników regresji liniowej.

- Jakość portfela kredytowego w przypadku banków spółdzielczych poprawia się w przypadku zwiększania się dynamiki wzrostu PKB. Taka zależność uzasadniona jest faktem, że w okresie wzrostu gospodarczego banki udzielają większych kwot nowych kredytów, co automatycznie obniża udział kredytów zagrożonych w całości portfela kredytowego.

Wnioski

Bankowość spółdzielcza działając w Polsce od dziewiętnastego wieku utrwaliła istotne miejsce w krajowym systemie bankowym. Przeprowadzona na przełomie lat 1990. i 2000 restrukturyzacja i konsolidacja tego sektora podniosła poziom kapitałów własnych i poprawiła rentowność. Taka sytuacja banków spółdzielczych pozwoliła im na bardziej bezpieczne funkcjonowanie w okresie ujawnienia się w Polsce efektów globalnego kryzysu finansowego.

Analiza wykazała, że w otoczeniu o obniżonym poziomie zaufania do uczestników rynku pożyczek międzybankowych i przy ograniczonej płynności banki spółdzielcze poprawiły swoją pozycję konkurencyjną. Wynikało to z łatwiejszego dostępu do tanich źródeł finansowania jakimi są depozyty gospodarstw domowych. Ich dochodowość wzrasta ze względu na uzyskiwanie wyższych wyników odsetkowych i zysków netto.

Efektywność kosztowa banków spółdzielczych poprawiała się również dzięki wyższym zyskom odsetkowym i niższym kosztom działania, wynikającym m.in. z braku kosztów promocji i reklamy zachęcającej gospodarstwa domowe do składania depozytów. Na poprawę efektywności miał również wpływ fakt niskiego udziału

finansowania działalności zobowiązaniami wobec sektora finansowego, które jest wyżej oprocentowane niż zobowiązania wobec gospodarstw domowych i przedsiębiorstw.

Współczynnik wypłacalności banków spółdzielczych poprawiał się w okresie obniżania się dynamiki wzrostu gospodarczego, co w analizowanym okresie miało związek z mniejszym zaangażowaniem w kredyty dla sektora niefinansowego, a większym w dochodowe, w okresie kryzysu, depozyty w instytucjach finansowych (bankach zrzeszających). Z kolei stabilność banków, oceniana przy pomocy wielkości udziału należności zagrożonych w ogólnym portfelu kredytowym, jest pozytywnie skorelowana z dynamiką przyrostu PKB. Oznacza to, że w okresach wzrostu dynamiki przyrostu PKB banki zwiększają wartość nowo udzielanych kredytów i tym samym obniżają udział kredytów zagrożonych w banku.

W stosunku do wszystkich zmiennych objaśnianych wpływ aktywności na rynku akcji i wartość głównych indeksów giełdowych okazał się minimalny, choć w większości przypadków istotny statystycznie.

Literatura

- Hesse H., Cihak M. (2007): Cooperative banks and financial stability. International Monetary Fund, IMF Working Paper nr 07/02.
- KNB (2006): Banki spółdzielcze w Polsce. Komisja Nadzoru Bankowego, Warszawa.
- KNF (2010): Raport o sytuacji banków w 2009 roku. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- KNF (2010): Polski rynek finansowy w obliczu kryzysu finansowego w latach 2008-2009, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- KNF (2009): Raport o sytuacji banków w 2008 roku. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- KNF (2008): Raport o sytuacji banków w 2007 roku. Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa.
- Kozak S. (2008) Oddziaływanie kryzysu sub-prime na dochodowość zakładów ubezpieczeń, *Acta Oeconomica*, nr 7 (4), s. 97-106.
- NBP (2009) Raport o stabilności systemu finansowego - czerwiec 2009, NBP, Warszawa.
- NBP (2008): Raport o stabilności systemu finansowego - październik 2008, NBP, Warszawa.
- NBP (2007): Sytuacja finansowa banków w 2006 r. – Synteza. NBP Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa.
- NBP (2005): Sytuacja banków w 2004 r. - Synteza, NBP Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa.
- Orzeszko T. (1998): Banki Spółdzielcze w Polsce. Ekonomiczne i finansowe warunki rozwoju. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej. Poznań.
- Piętka J. (1995): Krótki zarys historii polskiej spółdzielczości bankowej. Bank Spółdzielczy, Warszawa, nr lipiec/1995.
- World Council of Credit Unions, Inc. (2009): Cooperative bank, credit union and financial crisis. Raport przygotowany na United Nations Expert Group Meeting on Cooperatives w dniach 28-30 kwietnia 2009 r. w Nowym Jorku (pobrano z: www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/cooperatives/Crear.pdf).

Summary

The financial crisis that appeared on the global financial markets in 2007, indirectly affected performance of the financial system in Poland, including cooperative banks. Lack of direct links with interbank market and focusing activities on taking deposits and granting loans to local customers have proved an asset which allowed cooperative banks to increase profitability of assets and equity and raise the level of solvency. This indicates on enhancement in banks ability to absorb losses and banks' stability. On the basis of data from cooperative banks for the years 2007-2009 could be concluded that factors of this improvement are: net interest income, high level of customers' funds on bank accounts, including funds from the EU. Results of this research are convergent with results of IMF and World Council of Credit Unions, Inc. (WOCCU) researchers, who state that simplified model of conducting banking applied by cooperative banks is their advantage during the period of financial crisis and lack of trust on the financial markets.

Informacje o autorze

dr Sylwester Kozak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Wydział Nauk Ekonomicznych

Katedra Polityki Europejskiej

Finansów Publicznych i Marketingu

ul. Nowoursynowska 166

02-787 Warszawa

e-mail: kozaksylwester@gmail.com